

ks. Cezary Smuniewski

AKTUALNOŚĆ KULTU NAJŚWIĘTSZEGO SERCA JEZUSA W NAUCZANIU BŁ. JANA PAWŁA II

Wprowadzenie

„Serce Wcielonego Słowa jest najdoskonalszym znakiem miłości, dlatego pragnęłam osobiście podkreślić, jak wielkie znaczenie ma dla wiernych zgłębianie tajemnicy tego Serca przepelnionego miłością do ludzi i głoszącego niezwykle aktualne orędzie”¹ – pisał bł. Jan Paweł II w *Liście do ordynariusza Lyonu z okazji stulecia poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa*. Chodzi tu o niezwykle istotną aktualność kultu, gdyż papież we wspomnianym dokumencie mówi o swojej posłudze oraz często zachęca wiernych, aby „wytrwale praktykowali kult, który «zawiera orędzie niezwykle aktualne w naszych czasach»”².

Mówiąc o aktualności kultu Najświętszego Serca Jezusa, należy najpierw postawić pytania: Jak rozumieć aktualność, kiedy coś jest aktualne? Czy wtedy, gdy jest na coś zapotrzebowanie w społeczeństwie lub powszechnie o tym się mówi? W teologii coś jest aktualne wówczas, gdy po prostu jest prawdą. O aktualności czegoś świadczy zatem treść zawarta w przekazie, a nie popyt na twierdzenie czy jego popularność. W kontekście aktualności dogmatów papież Paweł VI powiedział ujmując kwestię syntetycznie: „dogmaty Kościoła są zawsze aktualne, tzn. są zawsze

prawdziwe tą prawdą Bożą i nadprzyrodzoną, do której się odnoszą. Prawda Boża nie zmienia się, dlatego dogmaty wiary są zawsze aktualne, tzn. są zawsze prawdziwe”³. Można zatem mówić o takiej aktualności, która daje się poznać w czasie, ale w swojej istocie jest ponad czasem. Jest to właśnie aktualność prawdy.

Aktualność kultu Serca Jezusa w nauczaniu bł. Jana Pawła II⁴ będzie przedstawiona w niniejszym studium w czterech kolejnych punktach. Na początek przyjrzymy się zachęcie papieża do propagowania tego właśnie kultu. Następnie zobaczymy, jak rozumiał on teologiczny fundament kultu Serca Jezusa poprzez ukazanie jego wymiaru trynitarnego, aby w ten sposób przejść do ujęcia tego kultu w perspektywie zarówno eklezjologicznej, jak i eucharystycznej. Całość analizy nauczania papieża na temat aktualności kultu Serca Jezusa zostanie zwieńczona przypomnieniem jego osobistego świadectwa o tym właśnie kulcie.

Papieskie wezwanie do propagowania kultu Najświętszego Serca Pana Jezusa

Jan Paweł II walczył się w rozwój myśli i przesłania Kościoła o Sercu Pana Jezusa. Przypomina propagujące ten kult dokumenty swoich poprzedników (Leona XIII, Piusa X, Piusa XI, Piusa XII i Pawła VI)⁵ i ukazuje ciągłość nauczania na ten temat. O sobie natomiast mówi tak: „wielokrotnie wzywałem mych braci w biskupstwie, kapłanów, zakonników i wiernych, aby we własnym życiu pielęgowali najbardziej autentyczne formy kultu Serca Pana Jezusa”⁶.

Przesłanie o aktualności kultu Najświętszego Serca Jezusa w nauczaniu bł. Jana Pawła II jest szczególnie wyraźne, jeśli zwróci się uwagę na mnogość papieskich zachęt do jego rozpowszechniania⁷. Motyw aktualności jest szczególnie widoczny w wypowie-

dziach wskazujących na terazniejszą kondycję człowieka, Kościoła i społeczeństwa: „Serce Chrystusa – powie Jan Paweł II w 2000 roku – kryje w sobie orędzie do każdego człowieka; przemawia także do współczesnego świata”⁸. Należy w tym miejscu podkreślić, że papież często też mówi⁹ o współczesnej potrzebie kultu Serca Jezusa, tyle że dostosowanej do obecnych realiów¹⁰.

Znając otaczającą go rzeczywistość, znając świat i Kościół wchodzący w trzecie tysiąclecie, przypominał: „Ludzkosc współczesna, nierzadko zraniona nienawiścią i przemocą, bardziej niż kiedykolwiek potrzebuje dziś zaznać odkupieńczej mocy Krwi Chrystusa. Tej Krwi, która nie została rozlana daremnie, ale zawiera w sobie całą moc miłości Bożej i jest rękomią nadziei, ratunku, pojednania. Jednakże aby zaczerpnąć z tego źródła, trzeba powrócić do krzyża Chrystusa, utkwieńcie spojrzenie w Synu Bożym, w Jego przebitym Sercu, w Jego rozlanej Krwi”¹¹. Warto w tym miejscu zauważyć, że zachęta bł. Jana Pawła II do propagowania kultu Najświętszego Serca Jezusa jest zarazem apelem do współczesnego człowieka, aby zdobył się na odwagę przeciwstawienia popularnemu, zwłaszcza w cywilizacji zachodniej, modelowi życia w ciągłej pogoni oraz poczuciu spóźnienia. Papież nie tylko mówi o „utkwieniu spojrzenia w Synu Bożym, w Jego przebitym Sercu”, ale i podkreśla, że: „w społeczeństwie, w którym coraz szybciej rozwija się technika i informatyka, w którym pochłonięci jesteśmy tysiącami często sprzecznych dążeń, człowiek może zgubić centrum – centrum samego siebie. Ukazując nam swoje Serce, Jezus przypomina przede wszystkim, że właśnie tam, we wnętrzu człowieka rozstrzyga się los każdego, wybór między śmiercią a życiem w wymiarze ostatecznym. On sam daje nam życie w obfitości, które pozwala naszym sercom, czasami zasklepionym w obojętności i egoizmie, otworzyć się na wyższą formę życia”¹². Jan Paweł II doskonale znał nie tylko siłę, z jaką przemawia do człowieka słowo wypowiedane, nawet wielokrotnie powtarzane, ale i siłę obrazu. Jednak, co należy szczególnie podkreślić,

papieskie przesłanie o Sercu Jezusa jawi się nie jako wstrząsający obraz, który ma zaskoczyć i szokować człowieka w jego „dziś”, ale jako rzeczywistość wzywająca do kontemplacji¹³. Papież podkreśla to bardzo jasno, mówiąc: „Jak bardzo jest potrzebne współczesnej ludzkości przesłanie, które wypływa z kontemplacji Serca Chrystusa!”¹⁴. Chodzi zatem o poznanie, chodzi o prawdę. Kontemplacja prowadzi człowieka ku głębi (zarówno wewnętrznego życia Boga, jak i samego siebie) poprzez poznanie doświadczenia miłości¹⁵, która – będąc doświadczoną, daną niejako z góry człowiekowi – może się stać miłością okazaną innym ludziom, stojącym obok. Staje się ona zatem miłością praktyczną, miłosierną: „Serce Jezusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego – powie Jan Paweł II – jest niewyczerpanym źródłem łask, z którego każdy człowiek może zawsze czerpać miłość, prawdę i miłosierdzie”¹⁶. Nie dziwi nas zatem, że siostron sercankom w przemyskiej katedrze zalecił propagowanie kultu Serca Jezusa poprzez miłość praktyczną: „Głoście chwałę Bożego Serca słowem życia, poprzez służebną postawę względem wszystkich potrzebujących pomocy duchowej, moralnej, czy materialnej. Uczcie się od Bożego Serca ogarniać waszym sercem każdego człowieka”¹⁷. Natomiast w liście do Zgromadzenia Księży Najświętszego Serca Jezusowego w Polsce przypominał, że wśród podejmowanych przez nich dzieł szczególnie ważne miejsce zajmuje duszpasterstwo parafialne, którego istotą jest dążenie, aby każdą wspólnotę wiernych rozpałać charyzmatem miłości do Bożego Serca i duchem wynagrodzenia. Chodzi tu o działanie ze wszech miar praktyczne, o dzieło apostołskie, tzn. rekolekcje i misje intronizacyjne¹⁸, których celem jest poświęcenie rodzin i całych wspólnot parafialnych Boskiemu Sercu Jezusa. „Dzieło to realizujecie od lat z gorliwością i oddaniem – przypominał Jan Paweł II. – Nie straciło ono nic ze swej aktualności, gdyż także współczesne rodziny potrzebują wyjątkowego umocnienia i odnowy w Źródle Miłości, którym jest Serce Zbawiciela”¹⁹.

Szczególną formą propagowania kultu Najświętszego Serca Jezusa były akty zawierzenia Sercu diecezji, np. we Włocławku²⁰ w 1991 roku czy II Synodu Plenarnego w Polsce²¹ w 1999 roku. Wśród wielu takich aktów na wyjątkową uwagę zasługuje swoista modlitwa wstawiennicza wyrażona właśnie jako zawierzenie niechrześcijan – żydów i muzułmanów. W rozważaniu przed modlitwą Anioł Pański 23 czerwca 2002 roku Jan Paweł II mówił: „Miłosiernemu Sercu Jezusa pragnę dziś zawierzyć w sposób szczególny mieszkańców Ziemi Świętej: żydów, chrześcijan i muzułmanów. To Serce, które – «zelżywością napelnione» – nigdy nie żywiło uczuć nienawiści czy zemsty, lecz prosiło o przebaczenie dla swych zabójców, to Serce wskazuje jedyną drogę do powstrzymania narastającej przemocy: drogę uspokojenia ducha, wzajemnego zrozumienia i pojednania”²².

Mając świadomość odpowiedzialności za przekaz wiary przyszłym pokoleniom, świadomość komunii diachronicznej charakteryzującej Kościół katolicki, bł. Jan Paweł II pisał w *Liście do ordynariusza Lyonu z okazji stulecia poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa*: „Również następnym pokoleniom należy zaszczerpieć pragnienie spotkania Pana, wpatrywania się w Niego, aby potrafiły odpowiedzieć na wezwanie do świętości i mogły odkryć swoją szczególną misję w Kościele i w świecie, realizując w ten sposób swe powołanie chrzcielne”²³.

Wymiar trynitarny kultu Najświętszego Serca Jezusa

O aktualności kultu w teologii katolickiej świadczy jego osadzenie trynitarne. Warto rozważyć, czy w taki właśnie sposób kult Najświętszego Serca Jezusa rozumiał bł. Jan Paweł II²⁴. W Najświętszym Sercu Jezusa, jak wskazuje papież, „ojcowska miłość Boga objawiła się w sposób najpełniejszy”²⁵. Należy w tym miejscu zauważyć, że jeśli mówi on o jakiejś rzeczywistości w odnie-

sieniu do poszczególnych Osób Boskich, to oznacza to, że mamy do czynienia z przesłaniem wyjątkowym, z czymś zasadniczym, wręcz fundamentalnym dla naszej wiary. Odniesienie Serca Jezusa i jego kultu do Trójcy Świętej jawi się jako rdzeń dla argumentacji na rzecz aktualności i propagowania wspomnianego kultu. Przecież na trynitologii bł. Jan Paweł II budował całe teologiczne przesłanie swojego pontyfikatu odnośnie do: liturgii, eschatologii, eklezjologii, ekumenizmu, sakramentologii, powołania i posłannictwa duchownych i osób konsekrowanych, małżeństw i rodzin.

W *Oređdziu na stulecie poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa* Jan Paweł II, wskazując na Tróję Świętą oraz relację człowieka z Bogiem, stwierdza: „Kult Serca Chrystusa, «które jest powszechną siedzibą komunii z Bogiem Ojcem, (...) siedzibą Ducha Świętego»²⁶, przyczynia się do umocnienia naszej więzi z Tróję Świętą»²⁷. Chodzi tu o więź człowieka z komunią miłości Ojca, Syna i Ducha Świętego, o czym Jan Paweł II mówił wielokrotnie²⁸. Nic dziwnego, że podczas nabożeństwa czerwcowego w Elblągu wskazał on na kult Serca Jezusa, a zarazem na Tróję Świętą i miłość będącą życiem wewnętrznym Boga: „Przyszliśmy tu, aby poprzez to nabożeństwo kontemplować miłość Chrystusa. Jego współczującą dobroć dla każdego człowieka. Kontemplować Jego Serce gorejące miłością Ojca, w pełni Ducha Świętego»²⁹. Do tej miłości będącej życiem wewnętrznym Trójjedynego Boga mamy dostęp dzięki Jezusowi Chrystusowi³⁰, On „dał (...) samego siebie, czyniąc ze swej tragicznej śmierci narzędzie komunii z Bogiem»³¹, komunii z Ojcem»³². Wymowne jest sformułowanie, które znajdujemy w adhortacji *Ecclesia in Asia*: „Jezus, posłany przez Boga komunii oraz będąc prawdziwie Bogiem i prawdziwie człowiekiem, ustanowił komunię między niebem a ziemią w swojej własnej osobie»³³. W ten sposób przebite Serce Jezusa, świadczące o śmierci Odkupiciela, jest obrazem otwartości komunii życia wewnętrznego Boga Trójjedynego na człowieka, która jest eklezjotwórcza, o czym będzie mowa później.

W tym miejscu należy wskazać na Serce Jezusa, w którym objawione zostają miłość i działanie uzdalniające Trzech Osób Boskich³⁴. Jest to miłość Ojca, który usynawia ludzi w Jezusie Chrystusie i pragnie obdarzyć człowieka życiem wiecznym, życiem bez końca. Miłość Boga objawiona w przebitym Sercu Odkupiciela jest miłością odwieczną, którą Ojciec miłuje Syna i którą miłuje każdego człowieka, co ma określone skutki eschatologiczne. W jednej z homilii papież mówił: „Popatrzcie, jaką miłością obdarzył nas Ojciec: zostaliśmy nazwani dziećmi Bożymi: i rzeczywiście nimi jesteśmy» (1 J 3,1). Dzisiejsze spotkanie wprowadza nas bezpośrednio w głębię tajemnicy miłości Boga. Uczestniczymy bowiem w Nieszporach ku czci Najświętszego Serca Pana Jezusa, które pozwalają nam przeżyć i doświadczyć, czym jest miłość, jaką Bóg darzy człowieka. «Tak bowiem Bóg umiłował świat, że Syna swego Jednorodzonego dał, aby każdy kto w Niego wierzy, nie zginął, ale miał życie wieczne» (J 3,16). Świat jest miłowany przez Boga i będzie miłowany do końca. Przebite na krzyżu i otwarte Serce Syna Bożego świadczy dogłębnie i w sposób definitywny o Bożej miłości³⁵. Serce Jezusa, według Jana Pawła II, zachęca nas, aby zwrócić się ku miłości Ojca³⁶, ono wyraża³⁷ i objawia miłosierną Jego miłość³⁸, i ukazuje prawdę o Bogu i Jego miłości³⁹, która, będąc niepojętą, właśnie w Sercu Zbawiciela przebitym włócznią setnika znalazła swój ludzki wyraz⁴⁰.

Kult Najświętszego Serca Jezusa widziany i argumentowany w perspektywie trynitarniej odsłania się dzięki chrystologii. To Jezus Chrystus prowadzi nas ku poznaniu Trójcy Świętej, On objawia nam tę najgłębszą prawdę o Bogu i Jego życiu wewnętrznym. Kult Serca Jezusowego wprowadza w głąb tajemnicy Syna. Przecież, jak przypomina Jan Paweł II, Bóg „ukochał człowieka w Sercu swego Jednorodzonego Syna”⁴¹. „Czcic Serce Chrystusa – mówi błogosławiony papież – oznacza zwrócić się ku głębinom wnętrza Osoby Zbawiciela – owemu wnętrzu, które Biblia utożsamia właśnie z Jego Sercem”⁴². Jezus Chrystus w głębi swojego

wnętrza, w swoim Sercu objawia tajemnicę Ojca, który „jest miłością” (1 J 4,8.16), i człowieka samemu człowiekowi⁴³, jak pisał Jan Paweł II w *Oroędziu na stulecie poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa*. W adhortacji apostolskiej *Redemptionis donum* papież wskazuje, że w Sercu Jezusa Chrystusa człowiek znajduje miłość odkupieńczą i oblubieńczą zarazem⁴⁴. W tym samym tekście przypomina, że w Sercu Odkupiciela świata jest miłość Ojca ogarniająca świat i wszystko, co w nim pochodzi od Ojca, ona też dąży do przewyciężenia w świecie wszystkiego, co nie pochodzi od Ojca⁴⁵. Takie ujęcie jest niczym rozwinięcie myśli z pierwszej encykliki – *Redemptor hominis*, w której mowa jest o usprawiedliwieniu człowieka w Sercu Syna. W tym to tekście Jan Paweł II mówił o rzeczywistości, którą – w świetle przytaczanej już adhortacji *Redemptionis donum* – można nazwać „przeziwłą pojemnością Serca Odkupiciela”. W *Redemptor hominis* czytamy bowiem: „Odkupienie świata – owa wstrząsająca tajemnica miłości, w której niejako na nowo «powtarza się» tajemnica stworzenia – jest w swoim najgłębszym rdzeniu «usprawiedliwieniem» człowieka w jednym ludzkim Sercu: w Sercu Jednorodzonego Syna, ażeby mogło ono stawać się sprawiedliwością serc tylu ludzi, w tym Przedwiecznym Jednorodzonym Synu przybranych odwiecznie za synów (por. Rz 8,29n.; Ef 1,8) i wezwanych do Łaski, wezwanych do Miłości”⁴⁶. Serce Jezusa jest tak pojemne, że – jak mówi Jan Paweł II – „kryje w sobie na sposób ludzki tajemnicę odwiecznej Bożej miłości”⁴⁷. Papież utożsamia je z „siedzibą miłości, która odkupiła świat”⁴⁸, źródłem życia i świętości⁴⁹, źródłem naszego odkupienia⁵⁰, źródłem życia wiecznego dla wszystkich⁵¹, źródłem prawdziwego pokoju⁵². Właśnie w Sercu Syna, pulsuje życie Słowa⁵³, „w nim «mieszka cała Pełnia: Bóstwo, na sposób ciała» (Kol 2,9)”⁵⁴, „znajdują się wszystkie skarby mądrości i umiejętności”⁵⁵. To właśnie Serce jest – jak mówi Jan Paweł II – arcydziełem Ducha Świętego⁵⁶. Należy pamiętać, że w wodzie wypływającej z Jego przebitego boku (por. J 19,34) rozpoznajemy symbol

daru Ducha Świętego (por. J 7,37-39), co papież komentuje w następujący sposób: „A więc Ojciec otacza chwałą Syna dając Mu zdolność przekazywania Ducha wszystkim ludziom”⁵⁷.

Właśnie zwrócenie uwagi na Osobę Ducha Świętego w kontekście Serca Jezusa nadaje kultowi Serca nieprzemijającą aktualność. To Duch Święty w nauczaniu Jana Pawła II zapewnia ciągle żywą aktualność Kościołowi i jego misji w świecie⁵⁸. Czyż zatem nie o aktualności kultu czytamy w papieskim orędziu: „W Sercu Chrystusa żywe jest działanie Ducha Świętego, którego Jezus uznawał za inspiratora swojej misji (Łk 4,18; por. Iz 61,1) i którego przyście zapowiedział podczas Ostatniej Wieczerzy. To Duch pomaga dostrzec całe bogactwo, jakie kryje się w znaku przebitego boku Chrystusa, z którego wypłynął Kościół (...). Również za sprawą Ducha Świętego miłość przenikająca Serce Jezusa rozlewa się w sercach ludzi (por. Rz 5,5) i skłania ich do adoracji jego «niezłębionych bogactw» (por. Ef 3,8) oraz do zanoszenia synowskich i ufnych modlitw do Ojca (por. Rz 8,15-16) przez Zmartwychwstałego, który «zawsze żyje, aby się wstawiać za nimi» (Hbr 7,25)”⁵⁹.

Wymiar eklezjologiczny i eucharystyczny kultu Najświętszego Serca Jezusa

Kult Najświętszego Serca Jezusa w nauczaniu Jana Pawła II jest związany z misją Kościoła. Papież wyraźnie przypomniał tę zasadę w homilii na zakończenie Drugiego Zgromadzenia Specjalnego Synodu Biskupów poświęconego Europie: „Kościół (...) jest jakby kanałem przenoszącym i rozprzestrzeniającym falę łaski, tryskającej z przebitego Serca Odkupiciela”⁶⁰. Relacja z Bogiem zawsze prowadzi do Kościoła, w głąb życia komunii właściwej Kościołowi według wzoru trynitarnego. Komunia Osób Trójcy Świętej otwarta na człowieka w Sercu Jezusa Chrystusa jest eklezjotwórcza, dlatego papież mówi, że „Z Serca ukrzyżowanego Chrystusa

rodzi się nowa ludzkość”⁶¹. Chodzi o zrodzenie, które dokonuje się przez chrzest święty otwierający wierzącym drogę do Bożego życia, czego najwymowniejszym znakiem jest udział w Eucharystii. Według Jana Pawła II kontemplacja Serca Jezusa w Eucharystii jest dla wiernych pomocą w odkrywaniu sensu ich chrztu⁶².

Eucharystia rozumiana w całym swoim bogactwie jako sakrament ofiary, komunii i obecności⁶³ jest aktualnym, żywym i ożywiającym dostępem do otwartego Serca Jezusa⁶⁴. Przecież, jak czytamy w adhortacji *Ecclesia in Europa*, „celem liturgii Kościoła nie jest uśmierzanie pragnień i lęków człowieka, ale słuchanie i przyjmowanie do Serca Jezusa Żyjącego, który czci i wielbi Ojca, by Go czcić i wielbić razem z Nim”⁶⁵. Natomiast mówiąc o Sercu Jezusa, Jan Paweł II podkreśla, że „Kościół nieustannie kontempluje miłość Bożą, objawioną we wzniosły i jedyny w swoim rodzaju sposób na Kalwarii, podczas męki Chrystusa – ofiary, która zostaje sakramentalnie uobecniona w każdej Eucharystii”⁶⁶. Eucharystia jest także sakramentem, który przypomina nam o potrzebie dziękczynienia Ojcu. Właśnie dziękczynienie, według Jana Pawła II, odsyła nas ku Sercu Syna: „Dziękczynna pieśń Kościoła towarzyszy sprawowaniu Eucharystii: rodzi się niejako z samego jej wnętrza. Rodzi się bowiem z Serca Syna, który żył dziękczynieniem”⁶⁷.

Jak naucza papież, „cały kult Serca Jezusa we wszystkich swoich przejawach jest głęboko eucharystyczny”⁶⁸, jest zatem zawsze aktualny, tak jak aktualna jest Eucharystia i jak aktualny jest Kościół przez nią budowany. Eucharystyczne ukierunkowanie tego kultu gwarantuje jego aktualność i eklezjalność, umieszczając go zawsze w centrum codziennego życia Kościoła. Czyż nie taką myśl Jana Pawła II odnajdujemy już w pierwszej jego encyklice, gdy przypomina, że Kościół nie przestaje przeżywać śmierci i zmartwychwstania Pana Jezusa, gdyż są one treścią „codziennego życia Kościoła” w Eucharystii? Po tym stwierdzeniu, w nawiązaniu do kultu Najświętszego Serca Jezusa, dodaje, że: „Kościół stale sprawuje Eucharystię, znajdując w niej «źródło życia i świętości»

(por. *Litania do Najświętszego Serca Pana Jezusa*), znak skuteczny łaski i pojednania z Bogiem, zapowiedź życia wiecznego”⁶⁹.

Od strony praktyki kościelnej eucharystyczny kult Serca Pana Jezusa, będąc zakorzenionym i znajdując swoje zwieńczenie we mszy świętej, wyraża się w pobożnych ćwiczeniach, które pobudzają wiernych do życia w harmonii z Chrystusem „cichym i pokornym sercem” (por. Mt 11,29), i pogłębia się przez adorację⁷⁰. „Obecność Jezusa w tabernakulum winna stanowić jakby *biegun przyciągania* dla coraz większej liczby dusz w Nim zakochanych, zdolnych przez długi czas słuchać Jego głosu i niemal odczuwać bicie Jego serca. «Skosztujcie i zobaczcie, jak dobry jest Pan!» (Ps 34[33],9)”⁷¹ – pisał Jan Paweł II w Liście apostolskim *Mane nobiscum Domine*. Nawiązując do tych słów, można powiedzieć, że eucharystyczny kult Serca Jezusa jest sposobem wsłuchania się we wzorcze dla człowieka bicie Serca wcielonego Syna Bożego.

Kult Najświętszego Serca Jezusa – osobiste świadectwo bł. Jana Pawła II

Ukazany wymiar trynitarny oraz wynikający z niego wymiar eklezjalny i eucharystyczny kultu Najświętszego Serca Jezusa w nauczaniu bł. Jana Pawła II nabierają szczególnej wyrazistości, jeśli uwzględnimy osobiste świadectwo papieża. W Elblągu podczas nabożeństwa czerwcowego przed wystawionym Najświętszym Sakramentem mówił: „Dziękuję Bożej Opatrzności, że mogę wraz z wami, tu obecnymi, oddać cześć i uwielbienie Najświętszemu Sercu Jezusa, w którym ojcowska miłość Boga objawiła się w sposób najpełniejszy. Cieszę się, że ta pobożna praktyka, aby codziennie w miesiącu czerwcu odmawiać albo śpiewać *Litanie do Najświętszego Serca Pana Jezusa*, jest w Polsce ciągle żywa i ciągle podtrzymywana”⁷². Jeszcze wyraźniejsze świadectwo dał w liście z okazji 750-lecia święta Bożego Ciała, w którym, ukazując nie-

co ze swojej osobistej tajemnicy i intymnej relacji z Odkupicielem, pisał następująco: „Pięknie jest przebywać z Jezusem: spoczywając na Jego piersi jak umiłowany uczeń, możemy doznać nieskończonej miłości Jego Serca”⁷³. Podobnie w ostatniej swojej encyklice stwierdza: „Pięknie jest zatrzymać się z Nim i jak umiłowany Uczeń oprzeć głowę na Jego piersi (por. J 13,25), poczuć dotknięcie nieskończoną miłością Jego Serca”⁷⁴.

Kult Najświętszego Serca Jezusa w nauczaniu i codziennej praktyce życia bł. Jana Pawła II uwidacznia się jeszcze wyraźniej, gdy uwzględni się jego zamiłowanie do osobistej adoracji Najświętszego Sakramentu⁷⁵. W książce *Wstaniecie, chodźmy!*, wspominając swoją posługę biskupią w Krakowie, mówi o doświadczeniu związanym z „kaplicą przy Franciszkańskiej 3”, o miejscu i czasie spędzonym w obecności Jezusa w Eucharystii: „Kaplica jest tak blisko, żeby wszystko w życiu biskupa – nauczanie, decyzje, duszpasterstwo – zaczynało się u stóp Chrystusa utajonego w Najświętszym Sakramencie”⁷⁶. Zapewne jakimś wyrazem osobistego doświadczenia ojca świętego z lat posługi w Krakowie, ale i tej w Rzymie, jest to, co napisał w adhortacji *Pastores gregis*, mówiąc o codziennym życiu biskupa: „Miłość biskupa do Eucharystii świętej wyraża się również wówczas, gdy w ciągu dnia poświęca nawet znaczną część swojego czasu na adorację przed tabernakulum. Biskup otwiera wtedy przed Panem swoją duszę, aby cała została przeniknięta i ukształtowana przez miłość wylaną na krzyżu przez Najwyższego Pasterza owiec, Tego, który za nich przelał własną krew i oddał własne życie”⁷⁷. Dając wyraz swojemu umiłowaniu adoracji i chcąc do niej zachęcić jak największą ilość wiernych, 2 grudnia 1981 roku Jan Paweł II zainaugurował wieczystą adorację Najświętszego Sakramentu w bazylice św. Piotra. Podczas tej uroczystości wyznał, że ta wieczysta adoracja w bazylice watykańskiej była pragnieniem jego serca⁷⁸.

Podsumowanie

Zagadnienie kultu Najświętszego Serca Jezusa w nauczaniu bł. Jana Pawła II nie tylko wpisuje się w przestrzeń działań pobożnościowych czy ewangelizacyjnych Kościoła, ale raczej należy je widzieć jako wydarzenie, w którym Bóg odsłania się człowiekowi. Ujmijmy to obrazowo: otwierając ranę w swoim Sercu, pozwala człowiekowi poznawać siebie, swoje życie wewnętrzne, poznawać miłość Jemu właściwą i w konsekwencji jeszcze bardziej poznawać Kościół jako dar Boży dany z przebitego boku Pana. Aktualność tego kultu jest zatem związana, po pierwsze, z prawdą o Bogu i Jego życiu, do którego nas zaprasza, oraz, po drugie, z prawdą o Kościele, któremu Chrystus obiecał Ducha prawdy. Kościołowi ta prawda jest dana, Kościołowi ta prawda się odsłania, Kościół ją rozpoznaje i nią oraz według niej żyje.

Dopełnieniem przedstawionej analizy niech będzie fragment homilii bł. Jana Pawła II, z Włocławka z 1991 roku. Papież mówi w niej o „płomieniu odnawiającej miłości”. Właśnie ten płomień wydaje się stać na straży aktualności kultu Najświętszego Serca Jezusa: „Nie ma miłości większej niż ta, która na końcu objawia się w Sercu przebitym włócznią setnika na Golgocie. «Moje serce (...) się wzdryga i rozpalają się moje wnętrzości. Nie chcę, aby wybuchnął płomień mego gniewu» (Oz 11,8-9). Tak. Ten płomień gniewu wybuchnął i strawił Serce Syna. A w Sercu Syna ten Boży płomień pozostał dla każdego człowieka nie jako płomień niszczącej kary, ale jako płomień odnawiającej miłości”⁷⁹.

Przypisy

¹ Jan Paweł II, *List do ordynariusza Lyonu z okazji stulecia poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa* – „Pielęgnujcie kult Najświętszego Serca Pana Jezusa” (4.06.1999), 3.

² Tenże, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa* – „Bóg objawia swą miłość w Sercu Chrystusa” (11.06.1999.), 1.

³ Paweł VI, *Rozważanie w czasie Audjencji Generalnej. Aktualność Soboru Watykańskiego* (10.12.1969).

⁴ Na temat kultu Serca Chrystusa w nauczaniu Jana Pawła II por. C. Dążeń, *Kult Serca Pana Jezusa w nauczaniu Jana Pawła II*, w: *Serce otwarte dla każdego. Tajemnica Serca Chrystusa w nauczaniu Jana Pawła II*, red. tenże, Kraków 2004, s. 13-37; J.K. Miczyński, *Cywilizacja miłości i kult Najświętszego Serca w nauczaniu Jana Pawła II*, w: A. Gąsior, J. Królikowski, P. Łabuda (red.), *Tajemnica Najświętszego Serca Jezusa*, Tarnów 2007, s. 109-131.

⁵ Por. J. Królikowski, *Intronizacja Najświętszego Serca Jezusa. Historia i założenia teologiczne*, Częstochowa 2006, s. 11.

⁶ Jan Paweł II, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości...*, dz. cyt., 1.

⁷ Por. tenże, *Homilia podczas liturgii słowa na zakończenie II Synodu Plenarnego* (Warszawa, 11.06.1999.), 6: „I ja zachęcam was do odnowy i rozwoju czci Najświętszego Serca Pana Jezusa. Przybliżajcie do tego «Źródła życia i świętości» osoby, rodziny, wspólnoty parafialne, środowiska, aby mogły z Niego czerpać «niezgiełbione bogactwo Chrystusa» (Ef 3,8). Tylko ludzie «w miłości wkorzeni i ugruntowani» (Ef 3,17) potrafią przeciwstawiać się cywilizacji śmierci i tworzyć na gruzach nienawiści, pogardy i przemocy cywilizację, która ma swoje źródło w Sercu Zbawiciela”. Tenże, *Adhortacja Reconciliatio et paenitentia*, 35: „zachęcam wszystkich, by wraz ze mną zwrócili się do Chrystusowego Serca”.

⁸ Tenże, *Serce Jezusa źródłem łask, Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański”* (2.07.2000), 1.

⁹ Tenże, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości...*, dz. cyt., 1: „Z okazji uroczystości Najświętszego Serca Pana Jezusa oraz poświęconego mu miesiąca czerwca zachęcałem często wiernych, aby wytrwale praktykowali ten kult”.

¹⁰ Por. tenże, *List do ordynariusza Lyonu z okazji stulecia poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa...*, dz. cyt., 4: „Wzywam zatem wszystkich wiernych, aby nadal gorliwie pielęgowali kult Najświętszego Serca

Pana Jezusa, przystosowując go do naszych czasów, ażeby dzięki temu mogli nieustannie czerpać z jego niezgłębionych bogactw i umieli z radością na nie odpowiadać, miłując Boga i braci, znajdując pokój, wchodząc na drogę pojednania i umacniając swą nadzieję, że kiedyś będą żyć pełnią Boga we wspólnocie ze wszystkimi świętymi”; tenże, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa...*, dz. cyt., 2: „Pragnę przekazać słowa aprobaty i zachęty tym, którzy w Kościele z jakiegokolwiek tytułu nadal praktykują, pogłębiają i krzewią kult Serca Chrystusa, posługując się językiem i formami dostosowanymi do naszych czasów, tak aby móc go przekazać następnym pokoleniom w tym samym duchu, jaki zawsze go ożywiał”; tenże, *List z okazji ogólnopolskich uroczystości ku czci Serca Pana Jezusa w Krakowie* (22.06.2000): „Prośmy gorąco Serce Boże, «w którym są wszystkie skarby mądrości i umiejętności», aby było Ono natchnieniem i światłem dla ludzkości wchodzącej w trzecie tysiąclecie”.

¹¹ Jan Paweł II, *Serce Jezusa źródłem łask...*, dz. cyt., 2.

¹² Tenże, 1.

¹³ Por. J.K. Miczyński, *Cywilizacja miłości...*, dz. cyt., s. 119-124.

¹⁴ Jan Paweł II, *Serce Chrystusa. Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański”* (23.06.2002), 2.

¹⁵ Por. tenże, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa...*, dz. cyt., 1: „Człowiek (...) potrzebuje Serca Chrystusa, aby poznawać Boga i samego siebie; potrzebuje go, aby budować cywilizację miłości”.

¹⁶ Jan Paweł II, *Serce Jezusa źródłem łask...*, dz. cyt., 1; Por. Jan Paweł II, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości...*, dz. cyt., 2: „Także dzisiaj trzeba tak prowadzić wiernych, aby wpatrywali się z uwielbieniem w tajemnicę Chrystusa, Boga-Człowieka, a przez to stawali się ludźmi życia wewnętrznego, którzy słyszą i realizują powołanie do nowego życia, do świętości, do wynagradzania, które jest apostołskim współuczestnictwem w dziele zbawiania świata; ludźmi, którzy przygotowują się do nowej ewangelizacji, dostrzegając w Sercu Chrystusa serce Kościoła. Świat musi koniecznie zrozumieć, że chrześcijaństwo jest religią miłości”; S. Jaśkiewicz, *Kult Najświętszego Serca kultem sprawiedliwości i miłosierdzia Bożego*, w: *Tajemnica Najświętszego Serca Jezusa*, dz. cyt., s. 85-108.

¹⁷ Jan Paweł II, *Przemówienie wygłoszone podczas nawiedzenia katedry w Przemysłu* (2.06.1991), 3.

¹⁸ Na temat wspomnianych tu intronizacji por. J. Mikrut, *Rekolekcje w dziele intronizacji Najświętszego Serca Pana Jezusa, Króla królów i Pana panujących*, w: *Tajemnica Najświętszego Serca Jezusa*, dz. cyt., s. 148-152.

¹⁹ Jan Paweł II, *Dajcie poznać światu miłość Serca Jezusa. List Papieża do Zgromadzenia Księżąt Najświętszego Serca Jezusowego w Polsce* (2.08.2003). Por. tenże, *List z okazji ogólnopolskich uroczystości...*, dz. cyt.: „Podstawowym środowiskiem, gdzie rozwija się cywilizacja miłości, jest rodzina, dlatego cieszę się, że rodziny w Polsce poświęcają się Najświętszemu Sercu Pana Jezusa. Serce Boże daje moc i łaskę, aby stały się one Kościołem domowym, szkołą ofiarnej miłości, wiary i szacunku dla życia”.

²⁰ Tenże, *Słowa skierowane do wiernych po Mszy świętej we Włocławku* (7.06.1991): „W dniu, w którym Kościół wskazuje nam miłość objawioną w znaku przebitego boku Pana naszego Jezusa Chrystusa, rozpiętego na krzyżu, z którego wypłynęła krew i woda, w obecności biskupów, kapłanów i diakonów oraz zebranych tutaj wiernych, poświęcam diecezję włocławską wraz z całą powierzoną mi owczarnią Najświętszemu Sercu Jezusowemu, aby na zawsze pozostała «wybranym plemieniem, królewskim kapłaństwem, narodem świętym, ludem [Bogu] na własność przeznaczonym» (1 P 2,9)”.

²¹ Por. tenże, *Homilia podczas liturgii słowa...*, dz. cyt., 6.

²² Tenże, *Serce Chrystusa. Rozważanie...*, dz. cyt., 2.

²³ Tenże, *List do ordynariusza Lyonu...*, dz. cyt., 4.

²⁴ Do pogłębienia teologicznego rozumienia tego kultu w perspektywie trynitarnej zachęca również ks. prof. Janusz Królikowski. Por. J. Królikowski, *Najświętsze Serce Jezusa. Depozyt wiary i łaski*, w: *Tajemnica Najświętszego Serca Jezusa*, dz. cyt., s. 11-12. Cennym opracowaniem na temat miłości Trójcy Świętej i Serca Jezusa jest studium Anny Gąsior. Por. A. Gąsior, *Serce Jezusa symbolem Trójcy Świętej zbawiającej człowieka*, w: *Tajemnica Najświętszego Serca Jezusa*, dz. cyt., s. 26-48.

²⁵ Jan Paweł II, *Homilia podczas nabożeństwa czerwowego* (Elbląg, 6.06.1999), 1.

²⁶ Giovanni Paolo II, *Insegnamenti*, XVII, 1 [1994], 1152. Warto w tym miejscu wskazać inne wypowiedzi papieża, w których mówi o komunii Osób Boskich (por. Jan Paweł II, Encyklika *Dominum et vivificantem*, 11: „[Bóg jest – CS] „niewysłowioną Jednością komunii Ojca, Syna i Ducha Świętego”; Jan Paweł II, tamże, 9: „Ojciec, Syn i Duch Święty – Boska Jedność Trójcy”.

²⁷ Jan Paweł II, *Oroędzie na stulecie poświęcenia ludzkości...*, dz. cyt., 4.

²⁸ Por. tenże, Encyklika *Evangelium vitae*, 37; tenże, Adhortacja *Christifideles laici*, 31, 52; tenże, Adhortacja *Familiaris consortio*, 11; tenże, List apostołski *Mulieris dignitatem*, 7; tenże, *Katecheza. Stwórca aniołów – istot wolnych* (23.07.1986), 3.

²⁹ Jan Paweł II, *Homilia podczas nabożeństwa czerwcowego*, dz. cyt., 2.

³⁰ Por. tenże, Adhortacja *Christifideles laici*, 18: „Zjednoczeni z Synem w miłości Ducha Świętego, chrześcijanie są równocześnie zjednoczeni z Ojcem”. Tenże, *Katecheza. Jezus Chrystus a objawienie trynitarne* (19.08.1987), 2: „Prawda o Jezusie Chrystusie Synu Bożym stanowi w samoobjawieniu się Boga ten «newralgiczny» punkt, poprzez który odsłania się niewysłowna tajemnica Boga w Trójcy Przenajświętszej Jedyne. Według Listu do Hebrajczyków bowiem, kiedy Bóg «w tych ostatecznych dniach przemówił do nas przez Syna» (Hbr 1,2), wówczas odsłoniła się rzeczywistość życia wewnętrznego Boga, tego życia, w którym Bóg pozostając absolutną jednością Bóstwa, równocześnie jest Trójcą, czyli Boską komunią Osób. O tej komunii świadczy Syn, który «wyszedł od Ojca i przyszedł na świat» (por. J 16,28). Jedynie On”.

³¹ Por. tenże, *Katecheza. Chrystus – wzorem doskonałej miłości, która swój szczyt osiąga w ofierze krzyża* (31.08.1988.), 9.

³² Por. tenże, Encyklika *Redemptoris missio*, 44.

³³ Tenże, Adhortacja *Ecclesia in Asia*, 13.

³⁴ Por. tenże, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości...*, dz. cyt., 4: „Składamy dzięki Bogu, naszemu Ojcu, który objawił nam swoją miłość w Sercu Chrystusa i poświęcił nas przez namaszczenie Duchem Świętym, tak abyśmy jednocząc się z Chrystusem, adorując Go na każdym miejscu i zbożnie postępując poświęcali Mu cały świat i nowe tysiąclecie”.

³⁵ Tenże, *Homilia podczas nieszpórów* (15.06.1999), 1.

³⁶ Por. tenże, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości...*, dz. cyt., 2: „Serce Zbawiciela zachęca, aby zwrócić się ku miłości Ojca, który jest źródłem wszelkiej prawdziwej miłości. «W tym przejawia się miłość, że nie my umiłowaliśmy Boga, ale że On sam nas umiłował i posłał Syna swojego jako ofiarę przebłagalną za nasze grzechy» (1 J 4,10). Od Ojca, bogatego w miłosierdzie i współczucie, Jezus nieustannie otrzymuje miłość, którą obdarza ludzi (por. Ef 2,4; Jk 5,11). W Jego Sercu objawia się zwłaszcza wielkoduszość Boga wobec grzesznika. W odpowiedzi na grzech Bóg nie umniejsza swojej miłości, ale rozszerza ją w geście miłosierdzia, który przeradza się w inicjatywę odkupienia”.

³⁷ Por. Jan Paweł II, *Tajemnica Serca Jezusa, Rozważanie przed modlitwą „Anioł Pański”* (20.06.2004.), 2.

³⁸ Por. tenże, Encyklika *Dives in misericordia*, 13: „W sposób szczególny zdaje się Kościół wyznawać miłosierdzie Boga i oddawać mu cześć, zwracając się do Chrystusowego Serca; właśnie bowiem zbliżenie do Chrystusa w tajemnicy Jego Serca pozwala nam zatrzymać się w tym niejako centralnym a zarazem po ludzku najłatwiej dostępnym punkcie objawiania miłosiernej miłości Ojca, które stanowiło centralną treść mesjańskiego posłannictwa Syna Człowieczego”; tenże, Adhortacja *Reconciliatio et paenitentia*, 35: „[Serce Chrystusowe – SC] jest wymownym znakiem Bożego miłosierdzia”.

³⁹ Por. tenże, *Homilia podczas nabożeństwa czerwcowego*, dz. cyt., 2: „Serce Jezusa, źródło życia i świętości, zmiłuj się nad nami». Tak wołamy w litanii. Wszystko, co Bóg chciał nam powiedzieć o sobie, o swojej miłości, to wszystko w jakiś sposób złożył w swym Sercu, w Sercu swego Syna i przez to Serce wyraził. Stoimy wobec niezgłębionej tajemnicy. Poprzez Serce Jezusa odczytujemy cały odwieczny Boży plan zbawienia. A jest to plan miłości. Litanie, którą śpiewaliśmy, w sposób przedziwny zawiera całą tę prawdę”.

⁴⁰ Por. tenże, *Homilia podczas liturgii słowa na zakończenie II Synodu Plenarnego...*, dz. cyt., 6.

⁴¹ Tenże, *Homilia podczas beatyfikacji ks. Stefana Wincentego Frelichowskiego i nabożeństwa czerwcowego* (7.06.1999), 2.

⁴² Tenże, *Serce Chrystusa. Rozważanie...*, dz. cyt., 1.

⁴³ Por. tenże, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości...*, dz. cyt., 3.

⁴⁴ Por. tenże, Adhortacja *Redemptionis donum*, 8: „W ten sposób w profesję zakonną wpisuje się podobieństwo tej miłości, która w Sercu Chrystusa jest odkupieńcza i obłubieńcza zarazem”.

⁴⁵ Por. tamże, 9: „Profesja zakonna zakorzenia w sercu każdego i każdej z Was, drodzy Bracia i Siostry, *Miłość Ojca* – tę miłość, która jest w Sercu Jezusa Chrystusa, Odkupiciela świata. Miłość ta ogarnia świat i wszystko, co w nim *pochodzi od Ojca* – natomiast ta sama miłość dąży do przezwyciężenia w świecie wszystkiego, co *nie pochodzi od Ojca*”. Tekst łaciński wydaje się tu bardziej precyzyjny: *In corde cuiusque vestrum, dilecti Fratres et Sorores, professio religiosa reponit Patris amorem, amorem illum, qui in corde est lesu Christi, mundi Redemptoris. Amor hic mundum amplectitur et omne, quod in illo venit a Patre, idemque amor eo contendit ut in mundo vincat omne, quod „non est ex Patre”*.

⁴⁶ Tenże, Encyklika *Redemptor hominis*, 9.

⁴⁷ Tenże, *Homilia w czasie Mszy świętej* (Włocławek, 7.06.1991), 3

⁴⁸ Tenże, *Serce Chrystusa. Rozważanie...*, dz. cyt., 1.

⁴⁹ Por. tenże, *List z okazji ogólnopolskich uroczystości ku czci Serca Pana Jezusa...*, dz. cyt.: „Serce Chrystusa przebite na krzyżu włócznią żołnierza jest nieustannie otwarte dla ludzi. Wystarczy tylko odpowiedzieć miłością na Jego miłość i wiernością na Jego wierność. Z Bożego Serca, tego «źródła życia i świętości», czerpiemy nieprzerwanie siłę do budowania w nas samych i w świecie cywilizacji prawdy i miłości”; tenże, *Homilia w czasie Mszy świętej* (Włocławek, 7.06.1991), 2.

⁵⁰ Por. tenże, *Homilia podczas nabożeństwa czerwcowego*, dz. cyt., 2.

⁵¹ Por. tenże, *Serce Chrystusa. Rozważanie...*, dz. cyt., 1.

⁵² Por. tenże, *Homilia podczas beatyfikacji ks. Stefana Wincentego Frelichowskiego...*, dz. cyt., 2.

⁵³ Por. tenże, *Serce Chrystusa. Rozważanie...*, dz. cyt., 1.

⁵⁴ Tenże, *Homilia podczas beatyfikacji ks. Stefana Wincentego Frelichowskiego...*, dz. cyt., 2.

⁵⁵ Tenże, *Serce Chrystusa. Rozważanie...*, dz. cyt., 1.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Tenże, *Katecheza. Chwała Trójcy Świętej w męce* (3.05.2000), 5.

⁵⁸ Por. tenże, *Katecheza. Duch światłem duszy* (24.04.1991), 6: „Duch Święty uczy chrześcijanina prawdy jako zasady życia. Wskazuje konkretne zastosowanie słów Jezusa w życiu każdego człowieka. Pozwala odkryć aktualność i wartość Ewangelii w każdej ludzkiej sytuacji”; tenże, *Katecheza. Parákletos – Duch Prawdy* (17.05.1989), 5: „Duch Prawdy, «przypominając» słowa i czyny oraz całą zbawczą tajemnicę Chrystusa, uobecnia je stale w Kościele, sprawia, że stale są aktualne – a równocześnie przyoblekają się w aktualność Kościoła – wspólnoty zbawienia”.

⁵⁹ Tenże, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa...*, dz. cyt., 3.

⁶⁰ Tenże, *Homilia w czasie Mszy Świętej koncelebrewanej na zakończenie Drugiego Zgromadzenia Specjalnego Synodu Biskupów poświęconego Europie* (23.10.1999), 2.

⁶¹ Tenże, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa...*, dz. cyt., 1.

⁶² Por. tamże, 2.

⁶³ Por. Jan Paweł II, Encyklika *Redemptor hominis*, 20; tenże, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, 61.

⁶⁴ Por. Z. Klafka, *Eucharystia objawieniem i darem najświętszego Serca Pana Jezusa*, w: *Tajemnica Najświętszego Serca Jezusa*, dz. cyt., s. 49-65; P. Łabuda, *Eucharystia darem miłości Serca Chrystusowego. „Bierzcie i jedzcie, to jest Ciało moje”* (Mt 26,26 par.), w: *Tajemnica Najświętszego Serca Jezusa*, dz. cyt., s. 66-84.

⁶⁵ Jan Paweł II, Adhortacja *Ecclesia in Europa*, 71.

⁶⁶ Tenże, *List do ordynariusza Lyonu z okazji stulecia poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa...*, dz. cyt., 3.

⁶⁷ Tenże, *Katecheza. Syn żyje dziękczynieniem dla Ojca* (29.07.1987), 8.

⁶⁸ Tenże, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa...*, dz. cyt., 4.

⁶⁹ Tenże, Encyklika *Redemptor hominis*, 7.

⁷⁰ Tamże, *Orędzie na stulecie poświęcenia ludzkości Najświętszemu Sercu Pana Jezusa...*, dz. cyt., 4.

⁷¹ Tenże, List apostolski *Mane nobiscum Domine*, 18.

⁷² Tenże, *Homilia podczas nabożeństwa czerwcowego*, dz. cyt., 1.

⁷³ Tenże, *List z okazji 750-lecia święta Bożego Ciała* (28.05.1996), 5.

⁷⁴ Tenże, Encyklika *Ecclesia de Eucharistia*, 25.

⁷⁵ Więcej na temat adoracji eucharystycznej w życiu Jana Pawła II por. C. Smuniewski, *Niewyczerpalne źródło świętości. Eschatologiczne ukierunkowanie adoracji w nauczaniu Jana Pawła II*, Kraków 2008, s. 139-142.

⁷⁶ Jan Paweł II, *Wstańcie, chodźmy!*, Kraków 2004, s. 115.

⁷⁷ Tenże, Adhortacja *Pastores gregis*, 16.

⁷⁸ Tenże, *Przemówienie podczas inauguracji wieczystej adoracji w Bazylice Watykańskiej* (2.12.1981), 1.

⁷⁹ Jan Paweł II, *Homilia w czasie Mszy świętej* (Włocławek, 7.06.1991), 3.